

KOMPETENCJE FINANSOWE POLSKICH UCZNIÓW NA PODSTAWIE BADANIA PISA 2018

W ostatnich latach coraz więcej społeczeństw obserwuje niski poziom wiedzy finansowej swoich obywateli, szczególnie młodych ludzi. W Polsce notujemy wzrost zadłużenia najmłodszych. W ciągu trzech ostatnich lat zaległości 18 / 24 latków wzrosły o połowę¹. Kryzys wywołany pandemią i jego wpływ na finanse wielu osób - spowodował, że coraz większej wagi nabiera umiejętność poruszania się skomplikowanym świecie usług finansowych. Jak podkreśla Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), nieustannie wzrasta znaczenie tzw. kompetencji finansowej (*financial literacy*), czyli umiejętności podejmowania rozsądnych i świadomych decyzji w zakresie ekonomii i finansów.

Kompetencja finansowa to ważna umiejętność życiowa, która jest niezbędna szczególnie dla osób wkraczających w dorosłość. Brak odpowiedniej wiedzy na temat produktów i usług rynku finansowego często prowadzi do podejmowania złych decyzji finansowych, a co za tym idzie wpływa na kondycję finansową dorosłych i ich gospodarstw domowych. Dla wsparcia uczniów w tym zakresie, jak podkreśla OECD, kluczowe jest prowadzenie skutecznej edukacji finansowej już od wczesnych lat szkolnych.

¹ razem wszyscy młodzi Polacy mieli, w końcu ubiegłego roku, już ponad 1 miliard złotych zaległości (przeterminowanych zobowiązań), wynika z danych Rejestru Dłużników BIG InfoMonitor i Biura Informacji Kredytowej;

I. Wstęp

Współcześni nastolatki to konsumenci, którzy regularnie podejmują samodzielne decyzje finansowe. OECD od 2012 roku bada aktualną wiedzę oraz kompetencje finansowe młodzieży w największym edukacyjnym programie badawczym PISA (*Programme for International Student Assessment*, Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów). W 2020 roku zostały opublikowane najnowsze wyniki badania PISA, które objęły trzynaście państw członkowskich siedem krajów partnerskich, w tym Polskę (dalej w tekście badanie cytowane jako *Raport*)². W programie badawczym sprawdzającym umiejętności finansowe wzięło udział ponad 117 tys. piętnastolatków³ z wybranych krajów (w tym ponad 4,2 tys. Polaków), reprezentujących ok. 13,5 miliona uczniów (*Raport*, s. 152).

Kompetencje finansowe uczniów były badane za pomocą testu komputerowego, który składał się z 43 zadań. W większości były to pytania jedno- lub wielokrotnego wyboru, natomiast 13 zadań miało charakter pytań otwartych.

Badane zagadnienia dotyczyły kwestii takich jak: zarządzanie finansami, ryzyko finansowe, analiza i korzystanie z informacji finansowych oraz środowiska rodzinnego i szkolnego w kontekście finansów. Każde z zadań testowych miało określoną trudność, a wynik testu uzyskany przez ucznia odpowiadał poziomowi jego umiejętności finansowych. W teście przyjęto pięciostopniową skalę. Wynik poniżej 400 punktów oznacza najniższe kompetencje finansowe (poziom 2 i niżej), natomiast od 625 punktów wzwyż – umiejętności najwyższe (poziom 5) (*Raport*, s. 54). Kompetencje finansowe poniżej poziomu 1 świadczą o braku umiejętności ucznia do przekładania najbardziej podstawowej wiedzy z zakresu finansów na życiowe sytuacje. Wynik na poziomie 1 oraz 2 oznacza elementarne umiejętności z zakresu finansów. Należy zaznaczyć, że ok. 85% uczniów ze wszystkich badanych krajów osiągnęło przynajmniej

---

² Moduł dotyczący kompetencji finansowej pod hasłem „Czy uczniowie znają się na pieniądzu? (*Are students smart about money?*) jest jednym z sześciu badanych filarów. Moduł I dotyczy rozumienia tekstu (*reading literacy*), rozumowania matematycznego (*mathematics literacy*) oraz rozumowania w naukach przyrodniczych (*science literacy*). Został ogłoszony w 2019 r., obok modułu II, który analizował wpływ różnych czynników (takich jak płeć czy pochodzenie) na szanse powodzenia w życiu oraz modułu III dotyczącego kondycji psychicznej i fizycznej uczniów. Natomiast w 2020 r. opublikowano również wyniki badań nad systemem szkolnictwa oraz umiejętnością uczniów do sprawnego poruszania się we wzajemnie połączonym świecie (odpowiednio moduł V oraz VI), OECD (2020), *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?*, PISA, OECD Publishing, Paris, s. 30; ³ Badaniem objęci są uczniowie, którzy ukończyli 15 lat w roku poprzedzającym badanie. W przypadku badania PISA w 2018 r. byli to przeważnie uczniowie urodzeni w 2002 r., op. cit., s. 15;

poziom 2. Z kolei poziom 5 odpowiada wysokim kompetencjom z zakresu finansów. Uczniowie, którzy osiągnęli najwyższy wynik swobodnie posługują się pojęciami, rozumieją szeroki kontekst i potrafią w sposób prawidłowy zastosować posiadaną wiedzę nawet do sytuacji, które bezpośrednio ich jeszcze nie dotyczą (np. analiza złożonych produktów finansowych czy branie pod uwagę cech dokumentów finansowych, które nie od razu są oczywiste). Pytania z zakresu poziomu piątego dotyczyły m.in. porównania dwóch konkurencyjnych systemów wypożyczenia rowerów. Należało uzasadnić, który z proponowanych modeli finansowych jest bardziej korzystny, przy czym biorąc pod uwagę podane w zadaniu czynniki – nie było jednej prawidłowej odpowiedzi, za to liczył się sposób rozumowania uczniów. Jedynie 10% wszystkich badanych uczniów z krajów biorących udział w badaniu znalazła się na tym najwyższym poziomie biegłości finansowej (*Raport*, s. 50).

Polska uczestniczy w badaniu kompetencji finansowych PISA od samego początku. W 2012 r. polscy piętnastolatki uzyskali średni wynik 510 punktów. W kolejnym badaniu z 2015 r. odnotowano spadek wyników – uczniowie osiągnęli średnio tylko 485 punktów. W ciągu ostatnich 3 lat wyniki polskich uczniów poprawiły się aż o 34 punkty (*Raport*, s. 162).

W 2018 roku Polscy uczniowie znaleźli się w najlepszej czwórce pod względem kompetencji finansowych, uzyskując średni wynik 520 punktów, tym samym znacznie odbiegając od średniej ze wszystkich krajów, która wynosiła 505 punkty. Na podium natomiast - stanęli uczniowie z Estonii (547 pkt), Finlandii (537 pkt) i Kanady (532 pkt). Spośród wszystkich badanych uczniów z Polski poniżej poziomu 1 znalazło się 1,7% uczniów (średnia w krajach OECD to 3,7%), a na najwyższym, 5 poziomie znalazło się 11,8% uczniów i jest to wynik nieznacznie wyższy niż średnia OECD (*Raport*, s. 167).

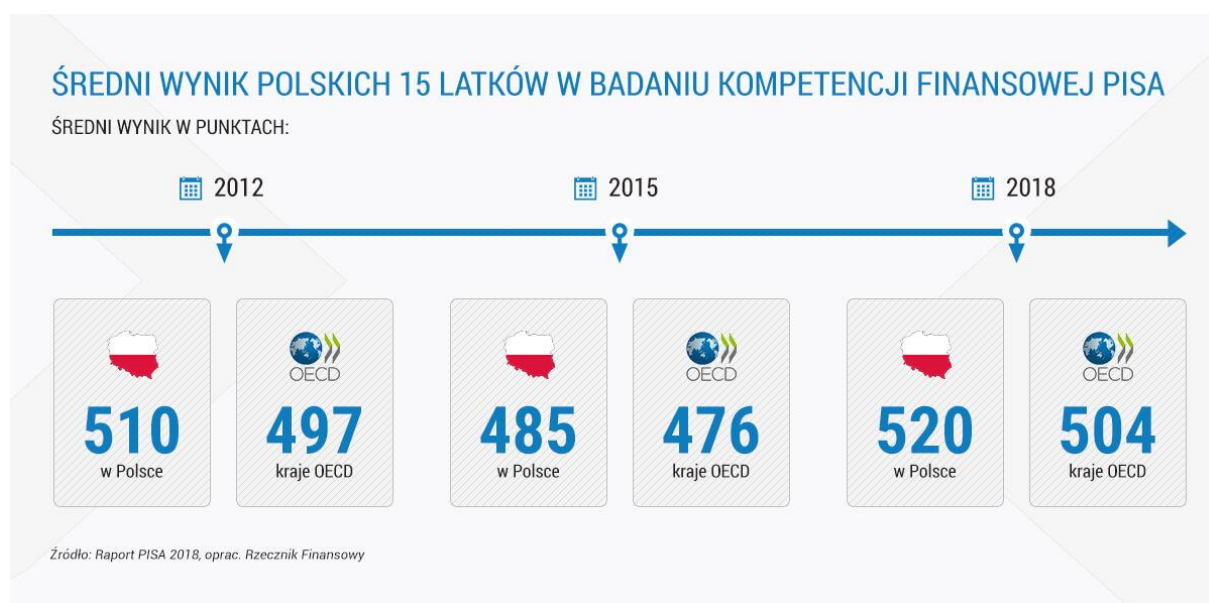
II. Wpływ poszczególnych czynników na wyniki uczniów

W Raporcie PISA 2018 dotyczącym kompetencji finansowej uczniów uwzględniono zmienne takie jak płeć, pochodzenie oraz status społeczno-ekonomiczny⁴. W większości przypadków chłopcy uzyskali nieznacznie wyższy średni wynik niż dziewczęta. Wpływ na ilość zdobytych punktów miał również status społeczno-ekonomiczny badanych – uczniowie z rodzin o wyższym statusie średnio plasowali się

⁴ W badaniu PISA posłużono się indeksem ESCS (*economic, social and cultural status*)

o jeden poziom wyżej, niż rówieśnicy. Jednak największe różnice w badanych krajach OECD dotyczą imigrantów, którzy średnio uzyskali 30 punktów mniej od pozostałych (*Raport*, s. 15).

W przypadku polskich uczniów odnotowano takie same zależności. Dziewczęta z Polski uzyskały średnio 516 punktów, czyli o 7 punktów mniej od chłopców, którzy zdobyli 523 punkty. Chociaż wśród uczniów, którzy uzyskali najwyższe wyniki (poziom 4) było więcej chłopców, to mniej dziewcząt uplasowało się poniżej poziomu 2 (*Raport*, s. 175 i n.). Status społeczno-ekonomiczny polskich uczniów również wpłynął na wynik testu. Młodzież z zamożniejszych rodzin osiągnęła o 71 punktów lepsze wyniki od uczniów z rodzin o niższym statusie (średnia różnica w badanych krajach OECD wynosiła 78 punktów, *Raport* s. 74). Również lokalizacja szkoły, do której uczęszczali polscy ankietowani, miała wpływ na osiągnięte wyniki. Różnica pomiędzy wynikami uczniów z małych miejscowości, a młodzieży z większych miast, wynosiła 38 punktów na korzyść tych ostatnich. W krajach OECD różnica ta wynosiła 48 punktów (*Raport*, s. 183).

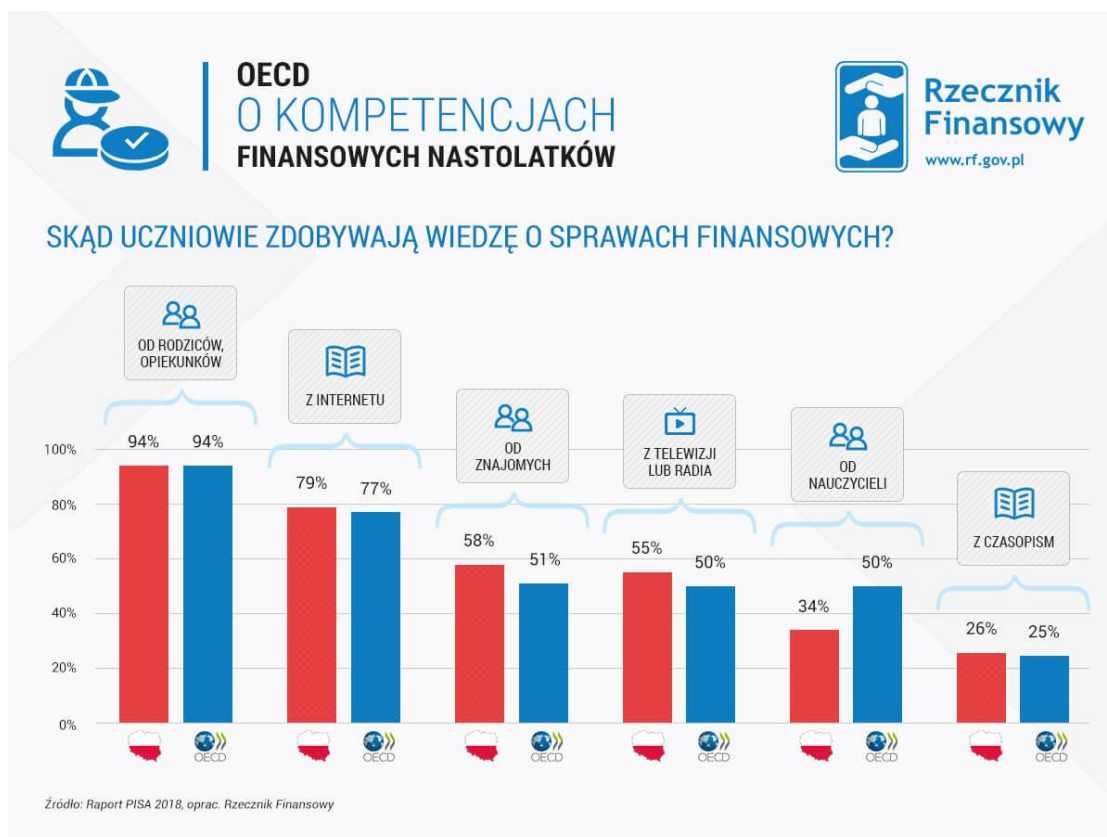
II.1 Edukacja a kompetencja finansowa

Badanie PISA objęło swoim zakresem przede wszystkim kwestie związane z edukacją młodzieży, gdyż jest to nieodłączny element kompetencji finansowej. Raport dowodzi, że rodzice i krewni są jednym z najważniejszych – o ile nie najważniejszym – źródłem informacji finansowych dla swoich dzieci. Niemal wszyscy uczniowie (94%) z badanych krajów (w tym z Polski) zadeklarowali, że uzyskują informacje

dotyczące finansów od rodziców i opiekunów. Uczniowie natomiast rzadko zasięgają wiedzy o finansach od nauczycieli – tylko 34% młodych Polaków zadeklarowało, że nauczyciele są dla nich źródłem wiedzy (w porównaniu do 50% średniego wyniku z krajów OECD). Wyżej od pedagogów znajdują się natomiast znajomi (58% Polska, 51% OECD), telewizja lub radio (odpowiednio 55%, 50%). Innym ważnym źródłem informacji jest Internet – ok. 79% polskich uczniów deklaruje, że pozyskuje umiejętności finansowe w sieci. Niżej od nauczycieli w rankingu dotyczącym Polski znajdują się jedynie czasopisma (26%, OECD: 25%) (*Raport*, s. 193).

Statystycznie dziewczęta częściej deklarowały uzyskiwanie informacji od rodziców, natomiast chłopcy – od znajomych. W pozostałych kwestiach różnice pomiędzy płaciami nie były statystycznie istotne.

Co interesujące - dla piętnastoletnich imigrantów częściej, niż dla ich rówieśników z kraju zamieszkania, źródłem wiedzy o finansach jest Internet i znajomi niż ich własni rodzice. Wpływ na to, jak zauważają autorzy raportu PISA, może mieć fakt, że rodzice-imigranci często sami mają kłopoty finansowe, a także mniej pewnie poruszają się w tej dziedzinie (*Raport*, s. 81).

Uczniowie, dla których rodzice są wzorem do naśladowania w sprawach finansowych, zdobyli o 38 punktów więcej od swoich rówieśników. Podobnie w przypadku innych źródeł czerpania wiedzy o finansach jak: znajomi, Internet, telewizja, radio, czasopisma czy nauczyciele - dostrzec można pozytywny wpływ tych czynników na wyższe wyniki testu. (*Raport*, s. 82-83).

- **Edukacja domowa**

Test objął również sprawę dyskusji o finansach w rodzinie. Jak wskazano wyżej, młodzież często rozmawia z rodzicami i rodziną o sprawach finansowych, najczęściej na tematy związane z wydawaniem pieniędzy (87%) oraz o decyzjach dotyczących wydatków (78%). Uczniowie rzadziej natomiast biorą udział w dyskusjach o budżecie rodzinnym (63% uczestniczy w takich rozmowach). Najrzadziej młodzież rozmawia z rodzicami na tematy dotyczące wiedzy z zakresu ekonomii i finansów – 45% ankietowanych zadeklarowało, że nigdy lub prawie nigdy nie omawiało takich kwestii z krewnymi. Wyniki polskich uczniów były zbliżone do średniej OECD (*Raport*, s. 194 i n.).

Różnice pomiędzy chłopcami a dziewczętami polegały na tym, że dziewczęta częściej deklarowały zaangażowanie rodziców w ich umiejętności finansowe. Dziewczęta chętniej omawiają kwestie dotyczące zakupów, decyzji finansowych, a nawet budżetu domowego. Z kolei, według deklaracji badanych uczniów, rodzice imigrantów mniej chętnie rozmawiają o finansach (średnio o 4 punkty procentowe mniej niż pozostałych badanych),. Natomiast uczniowie z zamożniejszych rodzin częściej od rówieśników prowadzą dyskusje na tematy finansowe z rodzicami. Raport sugeruje, że być może wynika to z faktu, że rodzice, którzy są lepiej wykształceni, posiadają większą wiedzę o finansach oraz doświadczenie w zakresie zarządzania budżetem – czym chętnie dzielą się ze swoimi dziećmi (*Raport*, s. 84).

- **Niezależność finansowa**

Kolejnym czynnikiem, który w sposób znaczący wpłynął na wyniki uczniów, jest samodzielnie dysponowanie własnym budżetem. Nieco ponad 3/4 badanych uczniów z krajów OECD zadeklarowało, że mogą swobodnie decydować o niewielkich wydatkach, natomiast 2/3 przyznało, że w przypadku większych sum – muszą pytać o zgodę rodziców. Polscy uczniowie o zgodę na większe wydatki pytają

niewiele rzadziej – tylko ok. 62% z nich przyznaje się do tego, jednak w przypadku kieszonkowego – robi tak 29% młodych Polaków (*Raport*, s. 86, 197).

Dziewczęta niemal we wszystkich badanych krajach okazały się być bardziej niezależne w wydawaniu pieniędzy. Chłopcy częściej deklarowali, że pytają rodziców o zgodę. Na samodzielność finansową wpływa status ekonomiczny rodziców – im są zamożniejsi, tym więcej swobody deklaruje badana młodzież. Natomiast imigranci byli mniej niezależni od rówieśników.

Warto podkreślić, że ankietowani, którzy zadeklarowali niezależność w podejmowaniu decyzji finansowych, uzyskiwali średnio o 27 punktów więcej od pozostałych (*Raport*, s. 16).

- **Edukacja szkolna**

Raport PISA 2018 odniósł się do edukacji finansowej w szkołach krajów OECD. Zapytano uczniów przede wszystkim o programy szkolne dotyczące finansów oraz sposób dostarczania wiedzy o finansach w praktyce.

Test zweryfikował znajomość 18 podstawowych terminów finansowych wśród współczesnych piętnastolatków. Przeciętny uczeń potrafił prawidłowo zdefiniować tylko 7 z nich.

Test zweryfikował też znajomość 18 podstawowych terminów finansowych wśród współczesnych piętnastolatków. Uczniowie najczęściej deklarują znajomość pojęć takich jak „wynagrodzenie” (71%), budżet (68%) oraz pożyczka bankowa (67%). Po drugiej stronie skali były „dywersyfikacja” i „swap ryzyka kredytowego” (odpowiednio 16% i 17% młodzieży deklarowało znajomość tych terminów). Ze wszystkich 18 pojęć, przeciętny uczeń potrafił prawidłowo zdefiniować tylko 7 (*Raport*, s. 92 i n.).

Ankieta dotyczyła również zajęć szkolnych z tematyki finansów. Zapytano, czy uczniowie mieli styczność na lekcjach z zadaniami takimi jak np. omawianie praw konsumenta, inwestycje, wpływ reklam na decyzje zakupowe. Tylko średnio 12-20% uczniów zadeklarowało, że często omawiała dane kwestie na zajęciach, natomiast 44-54% - tylko czasem. Wyniki młodych Polaków pokrywały się w dużym stopniu ze średnimi wynikami z krajów OECD (*Raport*, s. 205-206). Polscy uczniowie częściej niż rówieśnicy deklarowali natomiast, że omawiają tematy finansowe, o które pytano w teście, na

zajęciach z matematyki (63%, w porównaniu do średniej 57%). Częściej też mieli okazję posłuchać wykładu lub uczestniczyć w zajęciach z zakresu finansów (prowadzonych przez inną osobę niż nauczyciel) – tak oświadczyło 26% Polaków, podczas gdy średnia OECD wynosi 19% (*Raport*, s. 207-208).

Tylko 16% badanych uczniów posiada podręcznik dedykowany kwestiom zarządzania budżetem. W Polsce odsetek ten jest jeszcze niższy i wynosi 13%.

Natomiast średnio 32% uczniów z badanych krajów i 29% Polaków zadeklarowało, że w książce do innego przedmiotu znajdują się rozdziały dotyczące finansów (*Raport*, s. 209). Interesujące, że ogólnie młodzież korzystająca z tematycznego podręcznika osiągała gorszy (o 25 pkt) wynik z całego testu, podczas gdy uczniowie korzystający z opracowań w książkach z innego przedmiotu – uzyskiwali o 15 pkt lepszy (*Raport*, s. 95).

Większość szkół w badanych krajach to placówki koedukacyjne, a zatem można by oczekiwać, że uczniowie będą mieli taki sam kontakt z edukacją finansową na zajęciach Tymczasem, według raportu, dziewczęta rzadziej deklarowały omawianie takiej tematyki w szkole, w mniejszym stopniu znały podstawowe pojęcia oraz rzadziej miały styczność z zadaniami finansowymi. W badaniu PISA 2018 podkreślono, że trudno wytłumaczyć te różnice pomiędzy płciami. Być może jest to rezultatem odmiennego rozumienia tego, czym jest „znajomość” danego pojęcia przez każdą z płci lub wyboru innych przedmiotów specjalizacyjnych (*Raport*, s. 96).

Uczniowie z zamożniejszych rodzin oświadczyli, że znają średnio o 2 pojęcia więcej niż pozostali. Z kolei uczniowie najmniej uprzywilejowani częściej deklarowali, że zdarzało im się omawiać kwestie związane z finansami na zajęciach w szkole, a mimo to uzyskiwali gorsze wyniki na teście (*Raport*, s. 96 i n.).

Wpływ edukacji finansowej w szkole na wynik testu kompetencji finansowej jest niejednoznaczny. Uczniowie, którzy znali wszystkie z 18 pojęć mieli średnio lepsze wyniki od pozostałych. Jednakże uczniowie, którzy zadeklarowali znajomość pojęcia „swap ryzyka kredytowego” uzyskiwali średnio o 24 punkty gorsze rezultaty. Może to sugerować, że rozumienie pewnych pojęć było bardziej istotne, niż innych (*Raport*, s. 98).

Z Raportu jednoznacznie wynika, że ekspozycja na zadania z zakresu finansów w szkole miała negatywny wpływ na średni wynik testów (w Polsce aż o 10 punktów!). Autorzy raportu uważają jednak, że nie należy wnioskować, że to lekcje szkolne źle wpływają na kompetencje finansowe. Być może uczniowie z problemami w przyswajaniu wiedzy o finansach (oraz nauce w ogóle) mogą częściej korzystać z zajęć, gdzie poruszane są takie kwestie (*Raport*, s. 99).

II.2 Doświadczenie w zarządzaniu pieniędzmi

Kompetencja finansowa ma wpływ na umiejętności zarządzania pieniędzmi i podejmowania świadomych decyzji finansowych przez obywateli. W Raporcie zbadano doświadczenie piętnastolatków w zarządzaniu pieniędzmi, ze szczególnym uwzględnieniem cyfrowych usług finansowych, takich jak zakupy online czy płatności komórkowe.

- **Dostęp do bankowości**

Polscy piętnastolatki znacznie rzadziej niż rówieśnicy z badanych krajów posiadają konto w banku. Średnia OECD to 54%, z kolei tylko 34% uczniów z Polski ma dostęp do konta. W tym zestawieniu, polscy uczniowie uplasowali się na 9 miejscu. Warto nadmienić, że np. aż 89% młodych Finów zadeklarowało posiadanie bankowego konta. Średnio ok. 45% wszystkich badanych, a 26% uczniów z Polski ma kartę kredytową lub debetową. Najwięcej natomiast – w Finlandii i Estonii (*Raport*, s. 210).

Dostęp do aplikacji mobilnej banku zadeklarowało ok. 30% uczniów z badanych krajów i 21% Polaków. Jest to najbardziej popularne wśród młodych Australijczyków, którzy zawiązują średnią (55%). Uczniowie często dokonują zakupów online (średnia wynosi 72%), samodzielnie lub z członkami rodziny. Jest to szczególnie popularne wśród młodych Polaków – 80% z nich zadeklarowało dokonywanie zakupów przez Internet. Nieco mniej popularna okazała się płatność przy użyciu komórki – średnio tylko 39% wszystkich uczniów i 1/3 młodych Polaków (*Raport*, s. 211 i n.)

Test PISA 2018 na kompetencję finansową i w tym zakresie unaoczniał różnice między płciami. Chłopcy częściej mieli dostęp do konta bankowego, kart kredytowych, częściej dokonywali zakupów online oraz za pośrednictwem telefonu. Podobnie wyglądały różnice pomiędzy uczniami z Polski. Natomiast

młodzież z mniej zamożnych oraz imigranckich rodzin rzadziej deklarowała dostęp do omawianych udogodnień. (*Raport*, s. 218 i n.).

Dostęp do bankowości pozytywnie wpływał na wyniki testów. Badani uzyskiwali wyższe wyniki, jeżeli deklarowali dostęp do konta bankowego i karty płatniczej.

Dostęp do bankowości pozytywnie wpływał na wynik testów. Badani uzyskiwali średnio aż o 28 punktów wyższy wynik, jeśli deklarowali dostęp do konta bankowego i o 21 punktów więcej w przypadku kart płatniczych. Podobnie w przypadku aktywności online: 28 punktów więcej zdobywali ci, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy dokonali zakupu przez Internet. Szczególnie w przypadku Polski różnica ta była znacząca i wynosiła 34 punkty. Natomiast płatności telefonem były negatywnie skorelowane ze średnim wynikiem – uczniowie uzyskiwali przeciętnie o 16 punktów mniej od tych, którzy nie korzystali z tej metody. Wy tłumaczeniem opisanych różnic może być to, że zakupy online odbywają się często pod nadzorem, a płatności telefonem dokonywane są samodzielnie (*Raport*, s. 107 i n.).

• Budżet uczniów

W raporcie przeanalizowano informacje dotyczące tego, skąd współcześni nastolatki i nastolatki pozyskują środki finansowe. Największym źródłem pieniędzy dla młodzieży są prezenty od rodziny i znajomych. Aż 58% polskich piętnastolatków otrzymuje kieszonkowe, które nie jest uwarunkowane obowiązkami domowymi typu sprzątanie czy wynoszenie śmieci. To wysoki wynik w porównaniu do średniej, która jest o 10 punktów procentowych niższa. Młodzi Polacy nieco częściej niż ich rówieśnicy zarabiają pieniądze w trakcie wakacji i w czasie pozaszkolnym (46% w porównaniu do średniej OECD – 39%). Najmniej popularnym sposobem zarobkowania jest nietatowa praca dorywcza – tylko 21% Polaków i 19% pozostałych uczniów zarabia w ten sposób. Często sposobem na zdobycie pieniędzy jest sprzedaż rzeczy online (z takiego zarobkowania korzysta 41% młodych Polaków, w porównaniu do średniej – 37%) (*Raport*, s. 219).

Wyniki kompetencji finansowej były dodatnio skorelowane przede wszystkim z otrzymywaniem prezentów od rodziny. W przypadku Polski, kieszonkowe w zamian za drobne prace domowe

przyczyniło się do wyższych rezultatów z testu. Zdobywanie pieniędzy w inny sposób przekładało się negatywnie na wynik testu (*Raport*, s. 112).

II.3 Stosunek do pieniędzy a kompetencje finansowe

Autorzy raportu zwracają uwagę, że odpowiednia motywacja i wiara w siebie są ważnymi czynnikami skutecznego zarządzania finansami. Piętnastolatki nie podejmują jeszcze wiążących decyzji finansowych, lecz wkrótce będą. Badanie PISA 2018 miało na celu sprawdzenie jaki stosunek do pieniędzy mają obecnie uczniowie.

- **Cyfrowe usługi finansowe**

Spośród uczniów OECD ok. 2/3 wskazało, że czują się pewnie płacąc kartą zamiast gotówką. Aż 65% ankietowanych oświadczyło, że na bieżąco sprawdza stan swojego budżetu. Niemal połowa zadeklarowała, że wie, jak chronić informacje używając bankowości internetowej, dokonując przelewów i płacąc telefonem. Polacy szczególnie pewnie czują się dokonując transakcji mobilnych w porównaniu do pozostałych (tak oświadczyło 58% polskich uczniów, w porównaniu do średniej – 49%) (*Raport*, s. 220).

Chłopcy zadeklarowali większą pewność siebie we wszystkich badanych kategoriach. Jak wyjaśnia Raport, można to tłumaczyć tym, że dziewczęta są mniej odważne, w przypadku radzenia sobie z „trudniejszymi” cyfrowymi operacjami lub też tym, że chłopcy mogą w pewnym stopniu przeceniać swoją pewność siebie. Różnice odnotowano również w przypadku mniej uprzywilejowanej grupy uczniów, która deklarowała mniejszą wiarę w siebie przy radzeniu sobie z finansami. Pewność siebie w korzystaniu z cyfrowych usług finansowych miała pozytywny wpływ na wynik w teście (*Raport*, s. 118).

- **Pewność siebie a finanse**

W teście PISA 2018 zapytano uczniów o ich pewność siebie w odniesieniu do finansów (innych niż cyfrowe) takich jak: płacenie rachunków, wypełnianie bankowych formularzy, rozumienie wyciągów bankowych oraz zarządzanie pieniędzmi i planowanie wydatków. Średnio ok. 65% uczniów z krajów OECD oznajmiło, że czuje się pewnie planując wydatki i kontrolując swój budżet. Polacy – w mniejszym

stopniu niż reszta, bowiem tylko 53% zadeklarowało wiarę w swoje możliwości w tym zakresie. Stosunkowo niewiele nastolatków jest zdania, że wypełnianie formularzy i zrozumienie umowy sprzedaży nie sprawia im kłopotu (średnio ok. 40%, w Polsce podobnie). Nie sposób jednoznacznie wytłumaczyć tych wyników, jednakże w Raporcie zasugerowano, że być może jest to rezultat tego, że uczniowie nie mieli okazji, aby dokonać niektórych czynności (jak przelew, wypełnianie formularzy), natomiast są biegli w sytuacjach, które dobrze znają (planowanie wydatków z kieszonkowego) (*Raport*, s. 121).

Dziewczęta oraz osoby z mniej uprzywilejowanych środowisk, deklarowały mniej wiary w siebie. Wysoka pewność siebie korelowała z wyższymi wynikami testu (*Raport*, s. 221 i n.).

- **Zainteresowanie sprawami finansowymi**

Piętnastolatki wciąż mogą pozostawiać, znaczną część obowiązków związanych z kwestiami finansowymi, w gestii rodziców, lecz już wkrótce samodzielnie będą podejmować decyzje finansowe. W tym kontekście badanie PISA zweryfikowało, czy uczniowie są zainteresowani finansami, gdyż ma to wpływ na kompetencję finansową.

Średnio 52% uczniów w Polsce i w badanych krajach zadeklarowało, że lubi rozmawiać o sprawach finansowych.

Jednakże dla 37% badanych kwestie związane z pieniędzmi nie są istotne, w tym momencie. Chłopcy chętniej rozmawiają na takie tematy niż dziewczęta (o 12 punktów procentowych więcej). Z drugiej strony częściej (o 5 punktów procentowych) uznawali, że na ten moment sprawy finansowe nie są dla nich ważne. Zauważono też dodatni związek pomiędzy zainteresowaniami finansowymi, a statusem społeczno-ekonomicznym (*Raport*, s. 123).

Uczniowie uzyskiwali średnio wyższe wyniki testu (o 15 punktów), jeśli interesowali się tematami związanymi z pieniędzmi. Natomiast badani, dla których finanse nie są istotne w tym momencie ich życia, osiągnęli aż o 31 punktów niższe wyniki. W badaniu PISA wykazano, że im częstszy kontakt młodzieży z kwestiami z zakresu finansów - tym większe zainteresowanie tym tematem. Uczniowie, których wyniki były na wysokich poziomach, częściej deklarowali, że sprawy dotyczące pieniędzy są dla nich ciekawe (*Raport*, s. 124 i n.).

II.4 Zarządzanie pieniędzmi przez uczniów

Raport OECD dowodzi, że kompetencja finansowa ma bezpośredni wpływ na zarządzanie swoim budżetem (tj. wydawanie pieniędzy, inwestowanie, zaciąganie długów). Chociaż piętnastolatki w ograniczonym stopniu posiadają swobodę w dysponowaniu budżetem, to jednak są konsumentami. W związku z powyższym badanie PISA objęło kwestię metod zarządzania pieniędzmi przez uczniów.

- **Postawy finansowe młodzieży**

Młodzi Polacy częściej narzekają na to, że brakuje im odpowiedniej sumy na zakupy (68% w porównaniu do średniej – 62%). W pozostałym zakresie odpowiedzi polskiej młodzieży pokrywały się z odpowiedziami piętnastolatków z pozostałych krajów. Co do zasady, ok. 85% badanych sprawdza, jaką sumą pieniędzy dysponuje i czy wydano im należyłą resztę. Ponad 63% nastolatków zadeklarowało, że zdarzyło im się wydać na zakupy więcej, niż pozwalał im na to ich budżet (*Raport*, s. 223).

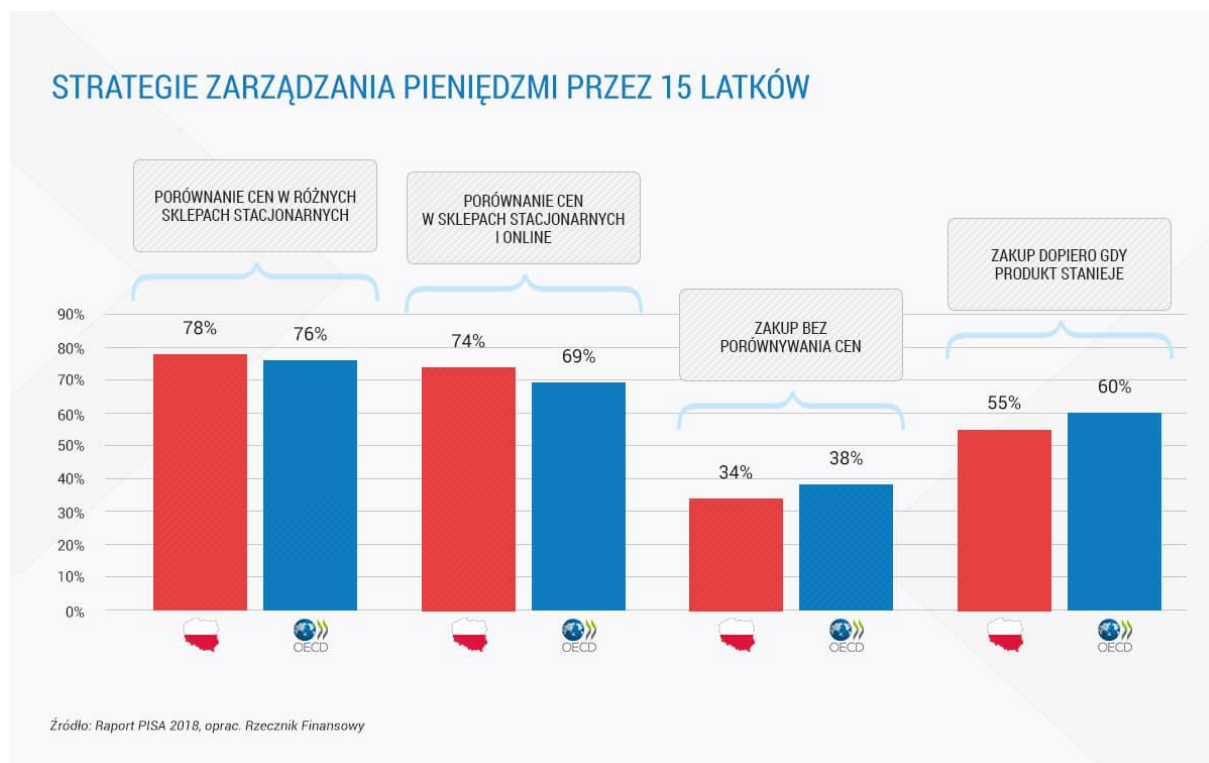
W kwestiach zarządzania budżetem nie było znaczących różnic pomiędzy zachowaniem dziewcząt i chłopców. Jednakże wedle Raportu w Polsce dziewczęta sprawdzają stan konta częściej niż chłopcy (różnica 7 punktów, OECD 4 punkty). Ponadto, polskie uczennice częściej przyznawały, że zdarza im się wydać więcej pieniędzy niż zakładały. Częściej deklarowały też, że nie mają wystarczającej sumy na zakupy. Jak podkreślono w Raporcie, różnice te mogą wynikać nie z tego, że dysponują faktycznie mniejszym budżetem, tylko z większej skłonności do wyrażania lub deklarowania niezadowolenia. Ponadto, nastolatki z zamożniejszych domów częściej przyznawali się do wydatków większych niż zamierzone. Wynika to być może z faktu, że dysponują większą kwotą i przez to mają większą swobodę finansową (*Raport*, s. 130).

Gospodarność oraz przyzwyczajenia uczniów miały bezpośredni wpływ na wynik testów. Uczniowie, którzy w ciągu ostatnich 12 miesięcy sprawdzali jaką kwotę pozostaje w ich dyspozycji, uzyskiwali średnio aż o 50 punktów więcej niż ci, którzy nie kontrolowali wydatków ani budżetu (*Raport*, s. 128).

- **Strategie związane z zarządzaniem pieniędzmi**

Najbardziej popularną strategią, którą kierują się piętnastolatki, jest porównywanie cen produktów. Ponad 75% polskich i zagranicznych ankietowanych porównuje ceny w różnych sklepach

oraz ceny ze sklepu stacjonarnego z cenami w sklepie internetowym. Inną stosunkowo popularną taktyką jest powstrzymywanie się od zakupu do momentu aż produkt stanieje. Średnio jest to metoda stosowana przez 60% wszystkich ankietowanych (w Polsce wynik ten jest niższy o 5 punktów procentowych) (*Raport*, s. 131 i n.).

Dziewczęta częściej deklarowały, że mają w zwyczaju porównywanie cen w różnych sklepach - średnio o 4 punkty procentowe więcej, w porównaniu do chłopców.

W Polsce różnica ta była jeszcze wyraźniejsza i wyniosła 7 punktów procentowych. Ponadto badanie PISA wykazało, że uczniowie z grup uprzywilejowanych częściej niż rówieśnicy porównują ceny w sklepach przed zakupami (różnica 10 punktów) (*Raport*, s. 132).

Występuje dodatni związek pomiędzy używanymi strategiami, a umiejętnościami finansowymi badanymi w teście. Średnio o 42 punkty więcej zdobyli uczniowie, którzy porównują ceny w różnych sklepach. Przeciętnie o 29 punktów więcej uzyskiwali uczniowie, którzy deklarują weryfikowanie cen w Internecie przed zakupem. (*Raport*, s. 133).

III. Wnioski i rekomendacje OECD dotyczące podnoszenia umiejętności finansowych uczniów

Raport OECD PISA 2018 wskazuje, że na poprawę wyników z zakresu kompetencji finansowej największy wpływ będzie miało podniesienie poziomu nauczania z zakresu matematyki, rozumienia tekstu oraz nauk przyrodniczych. Ponadto, istotną rolę w powiększaniu kwalifikacji uczniów pełni ich kondycja psychiczna i fizyczna oraz pozostałe czynniki objęte badaniem (płeć, pochodzenie itd.).

W Raporcie podkreślono, że wprowadzenie skutecznej strategii zmierzającej do poprawienia wyników w pozostałych filarach (zwłaszcza modułów I-III), będzie odpowiadać za 80% sukcesu w podnoszeniu kwalifikacji finansowych uczniów. Odnosząc się do pozostałych 20%, OECD wystosowało rekomendacje związane z wyrównywaniem szans w nauce oraz uwagi dotyczące szkolnej i domowej edukacji finansowej (*Raport*, s. 138).

III.1 Zaspokajanie potrzeb uczniów o niższych umiejętnościach finansowych

Wyniki badania PISA 2018 wskazują, że duży odsetek uczniów powinien poprawić swoje kompetencje finansowe. Poniżej poziomu 2 znalazło się ok. 10% polskich piętnastolatków (jest to co prawda mniej niż średnia OECD, która wynosi 15%, ale wciąż jest to większy odsetek niż np. w Estonii, gdzie wynosi 6%). Uczniowie, którzy osiągnęli najmniej punktów, posiadają jedynie podstawowe umiejętności finansowe, znają tylko elementarne pojęcia i potrafią zinterpretować wyłącznie najprostsze informacje dotyczące kwestii finansowych. Zazwyczaj potrafią rozróżnić zachcianki od potrzeb, ale nie wiedzą jak odnaleźć się w bardziej skomplikowanych sytuacjach (np. ocenić stosunek jakości do ceny).

Wsparcie uczniów, którzy uzyskali najgorsze wyniki w teście z zakresu kompetencji finansowej ma na celu umożliwienie im w przyszłości sprawniejsze funkcjonowanie w życiu gospodarczym. Podwyższenie poziomu umiejętności umożliwi młodym Polakom podejmowanie lepszych decyzji finansowych dla dobra ich rodzin oraz całego społeczeństwa. Odpowiednia wiedza pozwoli również na planowanie krótko- i długoterminowych wydatków, co jest niezbędne w dorosłym życiu. Ważnym elementem odpowiedniego wykształcenia jest też zrozumienie roli podatków oraz systemu ubezpieczeń społecznych. Świadomość finansowa sprawia ponadto, że obywatele zdają sobie sprawę ze znaczenia

oszczędności, które są szczególnie ważne w czasach kryzysu oraz niespodziewanych przestoju gospodarczych (co jest wyjątkowo aktualne w związku z pandemią COVID-19).

Jednocześnie, Raport zwraca uwagę na konieczność zwiększenia proporcji uczniów z najlepszymi wynikami. Tylko ok. 12% uczniów z Polski napisało test na najwyższym, piątym poziomie (dla porównania, w Finlandii i Estonii – ok. 20% uczniów). Najbardziej uzdolniona młodzież potrafi przeanalizować skomplikowane zadania oraz uwzględniać nieoczywiste szczegóły. Tacy uczniowie znają wiele koncepcji, pojęć oraz rozumieją szereg skomplikowanych kontekstów. Są to umiejętności, które mogą okazać się niezbędne w dokonywaniu trafnych decyzji w dorosłym życiu. Według OECD, każde z państw, w tym Polska, ma w tym względzie wiele do zrobienia poprzez organizowanie skutecznej działalności edukacyjnej (*Raport*, s. 138).

III.2 Przeciwdziałanie nierównościom o podłożu socjoekonomicznym

Najwięcej uczniów, którzy znaleźli się poniżej poziomu 2, to młodzież z mniej zamożnych rodzin. Uczniowie z takich środowisk osiągnęli średnio o 1 poziom niższe wyniki niż pozostali. Tymczasem, jak podkreślono w Raporcie, umiejętności finansowe są istotne nie tylko dla tych, którzy inwestują duże sumy. Wręcz przeciwnie, to osoby, które dysponują stosunkowo mniejszym budżetem, mogą pozwolić sobie na mniejszy margines błędu (np. w przypadku dokonywania inwestycji lub w sytuacji kryzysu ekonomicznego, co stało się wyraźne zwłaszcza w kontekście pandemii).

Raport PISA 2018 zwraca uwagę na to, że im wcześniej zostanie podjęta próba wyrównania różnic pomiędzy uczniami, tym większa szansa na zmniejszenie nierówności w przyszłości.

Dlatego należy dążyć do jak najwcześniejszego przeciwdziałania nierównościom pomiędzy młodymi, aby w dorosłym życiu każdy bez wyjątku potrafił sprawnie i skutecznie poruszać się w (coraz to bardziej cyfrowym) systemie finansowym.

W Raporcie zwrócono też uwagę na pozostałe nierówności związane z mniej uprzywilejowanym położeniem szkoły oraz pochodzeniem uczniów, zwłaszcza na sytuację dzieci z uboższych oraz imigranckich rodzin. Raz jeszcze podkreślono, że poprawa umiejętności z zakresu matematyki oraz

czytania ze zrozumieniem może okazać się nieodłącznym elementem sukcesu z zakresu kompetencji finansowej, również w tym przypadku (*Raport*, s. 139)

III.3 Równe szanse w nauce bez względu na płeć

Różnice w wynikach z testu PISA z uwagi na płeć nie były duże. Polskie uczennice osiągnęły średni wynik 516 punktów, podczas gdy chłopcy – 523. Jednakże mniej dziewcząt niż chłopców osiągnęło wyniki poniżej poziomu 1 (1,2% w porównaniu do 2,2%), z kolei więcej uczniów niż uczennic zakwalifikowało się na poziom 5 (9% dziewcząt, a 14,7% chłopców) (*Raport*, s. 175).

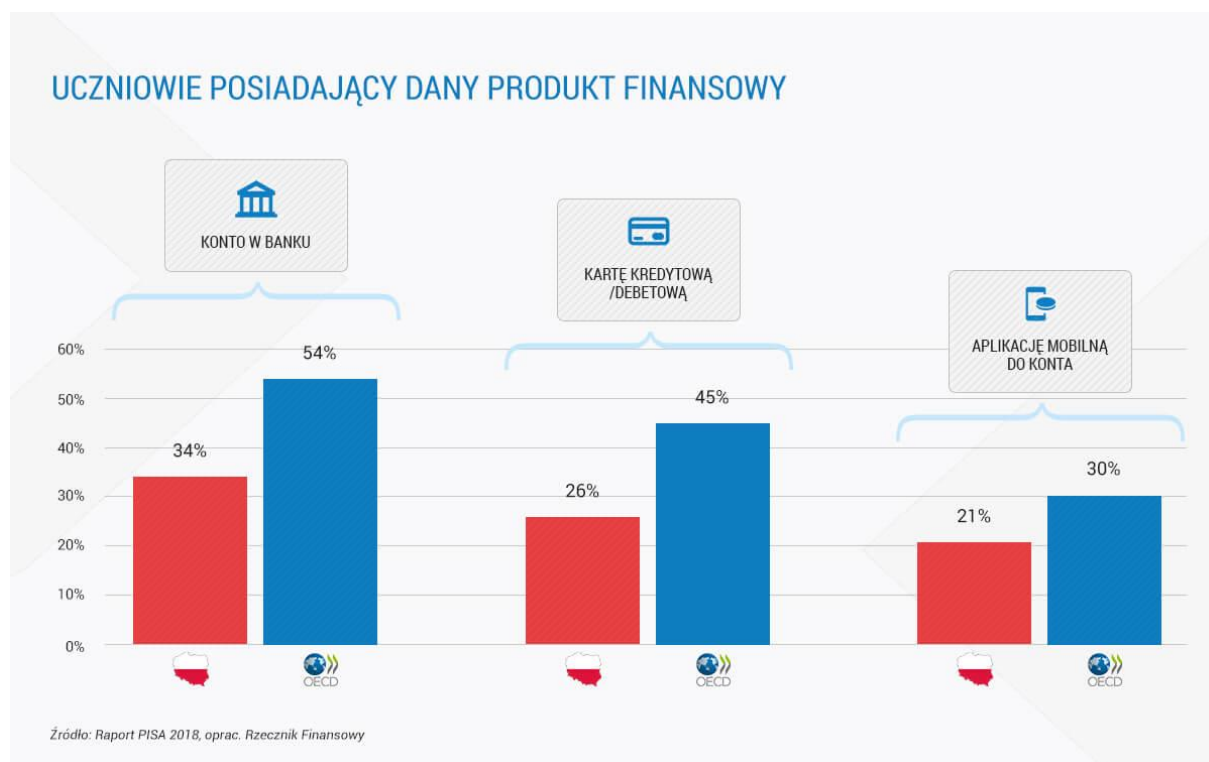
Na zakres kompetencji finansowej przełożenie miały wyniki z innych modułów testu PISA. Dziewczęta uzyskały lepsze wyniki z rozumienia tekstu, natomiast chłopcy – z matematyki. W teście na kompetencję finansową uczennice częściej deklarowały, że uczestniczą w rozmowach z rodzicami o pieniądzach i o planowaniu wydatków. Natomiast, znały mniej fachowych pojęć i z mniejszą pewnością siebie korzystały z cyfrowych usług finansowych. Rzadziej też posiadały konto w banku czy kartę płatniczą.

Jak wyjaśniono w Raporcie, różnice te mogą być związane z tym, w jaki sposób dziewczęta i chłopcy komunikują swoje doświadczenia i przemyślenia. Bez względu na przyczynę tych różnic, nie ulega wątpliwości, że mniejsza pewność siebie oraz mniejsze doświadczenie w korzystaniu z cyfrowych usług finansowych odbija się w sposób negatywny na wynikach z testu z zakresu kompetencji finansowej. W związku z tym, konieczne jest wprowadzenie kompleksowej strategii mającej na celu poprawę biegłości finansowej zarówno wśród dziewcząt, jak i chłopców (*Raport*, s. 139-40).

III.4 Zwiększenie dostępu do produktów finansowych

W porównaniu do Finlandii i Estonii, a nawet do średniej OECD, odsetek polskich uczniów, którzy mają dostęp do konta bankowego i karty płatniczej, jest bardzo niski. Tymczasem, jak podkreślono w Raporcie, wczesny dostęp do usług systemu finansowego przekłada się na wysokie kompetencje finansowe w dorosłym życiu. Cyfrowe usługi finansowe stały się nieodłącznym elementem dnia codziennego. Potwierdza to również badanie PISA, z którego wynika, że większość uczniów (zwłaszcza

w Polsce) zaznajomiona jest z zakupami online. Współcześnie, umiejętność korzystania z cyfrowego dostępu do finansów jest warunkiem integracji ekonomicznej młodzieży oraz dorosłych.

Zakupy online były pozytywnie skorelowane z wysokimi wynikami na teście PISA

Jak wyjaśniono w Raporcie, może to wynikać z faktu, że są one dokonywane wraz z rodzicami, co stwarza okazje do zdobycia praktycznych umiejętności prawidłowego i bezpiecznego korzystania z zakupów internetowych (*Raport*, s. 107 i n.).

Jednocześnie, tylko średnio 1/3 uczniów czuje się pewnie korzystając z cyfrowych usług finansowych (np. dokonując przelewów bankowych czy dbając o bezpieczeństwo w sieci). Warto podkreślić, że w Polsce duża część uczniów deklaruwała niską pewność siebie. Digitalizacja stwarza nowe, dotąd nieznanne zagrożenia. Szybki dostęp do cyfrowych usług i produktów, narzuca niejako automatyczne i pochopne wyrażanie zgody na niejasne i skomplikowane warunki. W rezultacie, młodzi ludzie mogą w łatwy sposób stać się ofiarami oszustw (zwłaszcza biorąc pod uwagę, że często są ich głównym celem), czemu może zapobiec odpowiednie doświadczenie oraz wysokie kompetencje finansowe. W związku

z tym młodzież powinna zostać jak najszybciej uświadomiona na temat zagrożeń w Internecie dotyczących usług finansowych oraz wyposażona w wiedzę, jak przeciwdziałać ewentualnym atakom.

Podsumowując, Raport rekomenduje, aby integracja finansowa naceLOWANA była na zapewnienie należytej wiedzy młodym konsumentom. Dodatkowo, aby zwiększyć skuteczność nauki oraz bezpieczeństwo młodzieży, dostęp do usług finansowych, również cyfrowych, powinien odbywać się pod kontrolą lub nadzorem rodziców (*Raport*, s. 140).

III.5 Rola domowej i szkolnej edukacji finansowej

Badanie PISA 2018 jednoznacznie wskazuje na to, że kluczowym elementem kompetencji finansowej jest edukacja domowa – zwłaszcza codzienne rozmowy o finansach z rodzicami, opiekunami i rodziną. Zarazem, wyniki unaocznily fakt, że rodziny bardziej uprzywilejowane ekonomicznie i społecznie, są w stanie dostarczyć swoim dzieciom szersze perspektywy z zakresu wiedzy o finansach. Jednakże w Raporcie wyraźnie podkreślono, że każdy rodzic w ogromnym stopniu ma szansę wpłynąć na kształt oraz poziom umiejętności finansowych swoich dzieci – nie tyle dzięki sytuacji finansowej, co regularnym rozmowom na temat finansów.

Co ważne, warunkiem skutecznej edukacji w rodzinie jest to, aby rodzice i opiekunowie sami posiadali adekwatne kompetencje finansowe. Wobec tego, jak podkreślono w Raporcie, ważna jest kontynuacja inicjatyw nakierowanych na dorosłych poprzez narodowe strategie edukacji finansowej. Innymi słowy, jedynie dostatecznie wykształceni dorośli, będą w stanie wychować finansowo kompetentne dzieci (*Raport*, s. 140).

Innym ważnym elementem w kształtowaniu umiejętności finansowych jest szkoła. Wyniki badania PISA 2018 wyraźnie wskazują, że istnieje pozytywna korelacja pomiędzy znajomością pojęć finansowych, o które pytano w teście, a dobrymi wynikami. Jednakże, w pozostałym zakresie wpływ szkolnej edukacji na dobre wyniki uczniów nie jest jednoznaczny. Raport wyjaśnia, że być może wynika to z braku międzynarodowej standaryzacji – czynnika, którego nie uwzględniło badanie. Kraje biorące udział w badaniu PISA, w tym również Polska, prowadzą różne działania, na poziomie narodowym, w zakresie edukacji finansowej. Ponadto, należy wziąć pod uwagę fakt, że nauczanie finansowe zostało dopiero

niedawno uwzględnione w programach edukacyjnych, gdyż stosunkowo późno dostrzeżono znaczenie kompetencji finansowej dla odpowiedniego rozwoju uczniów.

Wedle Raportu PISA 2018, każda z metod podnoszenia kompetencji uczniów (oraz ich rodziców) w ostatecznym rozrachunku musi być dostosowana do kraju, kontekstu społecznego, wspólnoty oraz systemu szkolnictwa. W tym zakresie pomocne mogą okazać się informacje dostarczane przez krajowe instytuty badawcze oraz podmioty odpowiedzialne za organizowanie i wdrażanie działalności edukacyjnej w dziedzinie finansów.

W Raporcie podkreślono, że nadrzędnym celem edukacji finansowej jest dostarczenie odpowiednich informacji oraz należytego wsparcia uczniom, aby potrafili podejmować właściwe decyzje finansowe teraz, jak i w dorosłym życiu.

Opracowała: Karolina Mendecka, biuro Rzecznika Finansowego

Spis treści

I. Wstęp	2
II. Wpływ poszczególnych czynników na wyniki uczniów	3
II.1 Edukacja a kompetencja finansowa	4
II.2 Doświadczenie w zarządzaniu pieniędzmi	8
II.3 Stosunek do pieniędzy a kompetencje finansowe.....	10
II.4 Zarządzanie pieniędzmi przez uczniów.....	12
III. Wnioski i rekomendacje OECD dotyczące podnoszenia umiejętności finansowych uczniów	14
III.1 Zaspokajanie potrzeb uczniów o niższych umiejętnościach finansowych	14
III.2 Przeciwdziałanie nierównościom o podłożu socjoekonomicznym.....	15
III.3 Równe szanse w nauce bez względu na płeć.....	16
III.4 Zwiększenie dostępu do produktów finansowych	16
III.5 Rola domowej i szkolnej edukacji finansowej	17